

Ісаєнко Є.Г.Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Сучасний стан розвитку суспільства зумовлює розвиток інноваційних технологій, які безпосереднім чином впливають на реалізацію права на свободу думки, що надає широке коло можливостей для поширення подій на невизначене коло осіб, не обмежуючись кордонами країн.

Україна не є виключенням, що з урахуванням євроінтеграційних процесів, які відбуваються, свідчить про те, що держава сприяє на законодавчому рівні в реалізації такого права, приймаючи акти законодавства, якими приділяється уваги вдосконаленню забезпечення права на свободу думки і слова, закріпленого у Конституції України.

Оскільки особлива роль у забезпеченні суспільства доступом до інформації, а також можливості висловлення думки і слова, відводиться професійним журналістам, то такі суспільні відносини мають перебувати під охороною.

У статті досліджено теоретико-методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, передбаченої у статті 171 КК України, а також оглянути роботи вчених у цьому напрямку, оскільки сталої позиції щодо кримінально-правової характеристики цього кримінального правопорушення на сьогоднішній день не сформовано. Окремо наголошено, що з моменту набуття чинності Кримінальним кодексом не вибухають дискусії щодо криміналізації перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Представники наукової спільноти розділені на дві групи, кожна з яких переконує у наукових дослідженнях про виправданість чи не виправданість встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння. Протягом останніх десяти років науковцями було захищено низку дисертацій, у яких досліджено склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 171 КК України, запропоновано власну редакцію даної правової норми та інші зміни до законодавства, що свідчить про актуальність обраної теми

Ключові слова: кримінальне правопорушення, перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, теоретико-методологічні засади.

Актуальність тематики дослідження. Сьогодні, четверте десятиліття поспіль, продовжується розбудова українського суспільства як громадянського, в якому кожен громадянин активно реалізовуватиме свої права. Даний процес у різні історичні періоди зазнавав поштовхів та гальмувань, які були зумовлені різними соціально-політичними подіями в країні.

На сучасному етапі роль журналіста у житті суспільства є однією з провідних. Саме журналісти у своїх медіа повідомляють читачеві про широкий спектр подій. І саме на журналістів, як свідчать численні соціологічні дослідження, спрямована довіра громадян. Так, лише у 2022 році рівень довіри до вітчизняних засобів масової інформації склав 57%, що перевищило показник 2021 року аж на 25%. Цьому сприяли переломні

події у соціально-політичному житті країни, коли хіба не єдиними джерелами інформації стали інтернет-медіа. У 2023 році баланс настроїв населення країни склався інакше, зважаючи на невинуватість покладених надій та кризу довіри до органів влади, яка зумовлена резонансними корупційними скандалами та діяльністю ворожих дезінформаторів [1].

У таких умовах саме на український журналістський корпус покладається надзвичайно важлива роль об'єктивного інформатора суспільних мас.

Приписи статті 34 Конституції України визначають та гарантують право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Правові засади діяльності та правовий статус журналіста в Україні визначено низкою

нормативно-правових актів, зокрема Законами України «Про інформацію», «Про медіа», «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» та іншими.

Огляд останні досліджень та публікацій. Правова характеристика перешкоджання законній професійній діяльності журналістів стала предметом досліджень різних вчених. Характеристиці даного кримінального правопорушення було присвячено дисертації Буряк К.М., Павликівського В.І., Пилипенка Є.В., Спорадик Ю.В., наукові публікації Безпалої Я.С., Гладкової Є.О., Письменського Є.О., Бандурки О. М., Берзіна О.С., Городецького Ю.В. та інших науковців-правників.

Виклад основного матеріалу. Відразу доцільно наголосити, що автор погоджується з позицією Пилипенка Є.В., що серед кримінальних правопорушень, які полягають у перешкодженні законній діяльності, найбільшої уваги у науковому середовищі останнім часом було приділено саме кримінальній відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Науковцями було захищено протягом останніх десяти років лише дисертацій – 5, кількість монографій та інших публікацій вимірюється десятками [2, с. 25]. Стан наукового дослідження даної проблематики зумовлює систематизацію доробку правників, а також підбиття актуальних висновків із урахуванням сьогоденної обстановки.

Пилипенко Є.В. визначає чинники, які характеризують кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності. Чинники умовно ділять на групи, до першої групи належать такі питання:

1. Активна і пасивна форми перешкоджання діяльності.
2. Потреба в конкретизації дій, які становлять собою перешкоджання діяльності. У даному випадку автор має на увазі виокремлення складових журналістської діяльності, за перешкоджання у вчиненні яких і встановлено законом кримінальну відповідальність.
3. Визначення суб'єкта злочину як загального.
4. Умисел як форма вини суб'єкта злочину.

Зазначені вище питання отримали одноставну підтримку наукової спільноти. Натомість питання, віднесені до другої групи чинників залишаються дискусійними у юридичному середовищі:

1. Доцільність криміналізації деяких діянь, які являють собою перешкоджання діяльності. Автор вважає за необхідне зазначити, що питання декриміналізації та посилення кри-

мінальної відповідальності за перешкоджання діяльності журналіста неодноразово висвітлювалось у законопроектах, зареєстрованих у Верховній Раді України. Так, зокрема, законопроектом № 3633 у 2021 році пропонувалось збільшити міру покарання за вчинення такого кримінального правопорушення. Аналогічним за суттю є законопроект № 4224. Лихова С.Я. висловила протилежну думку, яка полягає у необхідності виключити із Кримінального кодексу України норму про кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності журналіста. Вважаємо за доречне зупинити свою увагу на такій позиції науковиці.

Лихова С.Я. у науковій праці звертає увагу на великий масив законодавчих актів, якими врегульовано журналістську діяльність в Україні (станом на момент написання праці). Водночас, станом на сьогодні більшість цих актів визнано такими, що втратили чинність, у зв'язку з ухваленням нового Закону України «Про медіа».

Науковець зазначає про невідповідність назви Розділу V Кримінального кодексу України, у якому розташовано ст. 171, об'єкту кримінального правопорушення, склад якого передбачено у ст. 171 Кримінального кодексу. Лихова С.Я. доходить висновку про неправильність позиції законодавця щодо криміналізації перешкоджання журналістській діяльності з огляду на роль журналіста разом із засобами масової інформації у реалізації конституційних прав на думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб. Тому можлива наявність захисту честі, гідності і ділової репутації громадян лише у цивільно-правовій площині.

Пропозиція правника полягає не у повній декриміналізації діянь, пов'язаних із перешкоджанням діяльності журналіста, а у тому, що не можна вважати кримінально каранним кожне діяння, яке підпадає під визначення «перешкоджання діяльності». На користь своєї позиції Лихова С.Я. ставить питання: чи підлягає кримінальній відповідальності особа, яка умисно незаконно відмовила журналісту в отриманні відомостей з архіву чи іншого джерела. Законодавцем розроблено правовий механізм оскарження дій чи бездіяльності службових осіб, який відповідатиме суспільній безпеці таких діянь. Крім цього, кримінальна караність діянь, подібних наведеному прикладу, лише посилюватиме навантаження на правоохоронні та судові органи.

Підводячи підсумки аналізу наукової позиції Лихової С.Я. слід зазначити, що, на її думку, самостійних ознак діяння, за яке передбачено ст. 171 Кримінального кодексу відповідальність і за які є потреба встановити кримінальну відповідальність, немає [3, с. 180-182].

2. Об'єкт злочину та об'єкт перешкодження. Об'єктом перешкодження законній професійній діяльності журналіста є суспільні відносини, що склались у процесі висвітлення журналістом подій та явищ у засобах масової інформації.

3. Визначення поняття «перешкодження діяльності». Так, відповідно до постанови ВС від 19 серпня 2020 року по справі № 214/4970/18 перешкодження є діянням, що неправомірно ускладнює або унеможлиблює здійснення такої діяльності [4].

Безпала Я.С. вважає, що перешкодженням діяльності журналіста є штучне створення перепон у процесі здійснення ним професійної діяльності [5, с.9]. Стрельцов Є.Л. та Митрофанов І.І. визначає перешкодження діяльності журналіста як порушення його законних прав у процесі здійснення службових обов'язків [6, с. 115-116].

4. Доцільність вказівки на незаконний характер діяння, яке є перешкодженням діяльності. Лихова С.Я. у згаданій вище роботі зазначає, «якщо законодавець вживає термін «перешкодження», то вже є зрозумілим, що це діяння є незаконним, адже законного перешкодження бути не може» [3, с. 407].

5. Визначення мети злочину із перешкодження діяльності. Пилипенко Є.В. акцентує увагу на протилежності думок різних науковців щодо обов'язковості такої ознаки злочину як мета та мотив. Митрофанов І.І. відстоює думку про обов'язковість такої ознаки [6, с. 282], натомість Безпала Я.С. таку обов'язковість заперечує [5, с. 12].

Третя група, на думку Пилипенка Є.В., об'єднує питання яким у наукових дослідженнях не надано або недостатньо надано оцінку:

1. Визначення поняття та видів злочинів, які полягають у перешкодженні діяльності.

2. Підстави та умови криміналізації загалом і окремих злочинів.

3. Історичний досвід впровадження кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності.

4. Порівняння вітчизняного кримінального законодавства з іноземним та інші питання [2, с. 27-31].

Заслуговує на увагу і остання з захищених дисертацій на тематику кримінально-правової

охорони діяльності журналістів в Україні. Так, Сподарик Ю.В. у своїй дисертації визначає особливості кримінального законодавства країн-учасників Співдружності незалежних держав.

Законодавство пострадянських країн об'єднують такі спільні ознаки як предмет кримінального правопорушення – інформація; вчинення правопорушення службовою особою з використанням свого службового становища; низка обтяжуючих обставин – поєднання з насильством або погрозою його вчинити, зі знищенням або пошкодженням майна або погрозою це вчинити та інше.

Особливістю кримінального законодавства країн Західної Європи є відсутність криміналізації дій чи бездіяльності, пов'язаних з перешкодженням законній діяльності журналіста. Не є кримінально караним перешкодження діяльності журналіста у країнах Балтії, Іспанії, Норвегії, Італії, США, ФРН та ін.

Крім цього, у загаданій праці Сподарик Ю.В. здійснений теоретичний аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 Кримінального кодексу України, запропоновано нову редакцію примітки до ст. 345-1 КК України, а також перенесення даної примітки до ст. 171 КК України.

Сподарик Ю.В. також підтримує підвищення розміру штрафів у санкції ст. 171 КК України, і пропонує доповнити види покарання альтернативним – громадськими роботами. Водночас автор аналізованої дисертації не враховує, що, незважаючи на відсутність кримінальної відповідальності за такі діяння у провідних країнах світу, рівень свободи слова у них на щабель вище, ніж вітчизняний.

Підсумовуючи свою роботу, Сподарик Ю.В. доходить висновку про необхідність виключення із Кримінального кодексу України ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 у зв'язку з дублюванням цими спеціальними статтями складу загальної норми – ст. 171 КК України [7].

Серед наукових публікацій важливе місце посідають дослідження правової охорони діяльності журналістів у практичній площині та соціальна обумовленість цього. Письменський Є.О. у своїй роботі «Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку» досліджує обґрунтованість та доцільність внесення змін до Кримінального кодексу України у 2015 році шляхом додавання кримінальних правопорушень проти журналістів. Автор відстоює позицію, яка полягає у запереченні необ-

хідності внесення таких змін, обґрунтовує свою думку порівнянням складів нових злочинів та загальної норми – ст. 171 КК України і доходить висновку про дублювання новими статтями 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 диспозиції ст. 171 КК, а також про відмінність видів і міри покарання за одне й те ж саме діяння і різних нормах кодексу.

Крім цього, Письменський Є.О. акцентує увагу на правовій проблемі відповідальності журналіста за поширення недостовірної інформації. Автор зазначає, що на даний момент законодавство передбачає виключно дисциплінарну відповідальність журналіста за поширення неправдивих відомостей, а також, у деяких випадках, якщо порушено цивільні права інших осіб, цивільно-правову відповідальність. Наслідки поширення таких недостовірних відомостей в умовах повномасштабної війни несуть значну суспільну небезпеку, призводять до маніпуляцій громадською думкою на користь ворожих сил. Автор роботи ще у 2016 році акцентував увагу на надзвичайній важливості протистояння інформаційній експансії та вироблення дієвого механізму захисту громадян від недостовірної інформації журналістів. Натомість, на сьогодні ця проблема залишається не вирішена. Однак, навіть за умови передбачення кримінальної відповідальності за розповсюдження журналістом недостовірної інформації слід розробити запобіжники для уникнення можливого впливу на журналіста шляхом інкримінування йому вчинення такого діяння [8].

Безпала Я.С. у дослідженні «Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів» влучно зазначає про взаємозв'язок дотримання прав людини і незалежності журналістської діяльності, адже саме у взаємовідносинах між державою та журналістським корпусом, у законодавчому врегулюванні обігу інформації, прав та обов'язків

журналіста, гарантій його діяльності виявляється спрямованість державної політики у сфері прав людини. Право одержувати та передавати інформацію гарантоване низкою міжнародно-правових актів, основними з яких є Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Науковець зазначає, що впровадження кримінальної відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів у Кримінальний кодекс 2001 року було здійснено законодавцем без попередніх наукових висновків та консультацій, що зумовило негативну оцінку ст. 171 КК України з боку частини наукового середовища. Автор переконана, що впровадження кримінальної відповідальності за перешкодження журналістській діяльності є виправданою мірою і на користь власної тези наводить статистичні дані про грубе поводження з журналістами та побиття останніх. Натомість поза межами дослідження залишилась кваліфікація дій правопорушників за статтями Кримінального кодексу, які передбачають кримінальну відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень [9].

Висновки. Таким чином, з моменту набуття чинності Кримінальним кодексом не вщухають дискусії щодо криміналізації перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Представники наукової спільноти розділені на дві групи, кожна з яких переконує у наукових дослідженнях про виправданість чи не виправданість встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння. Протягом останніх десяти років науковцями було захищено низку дисертацій, у яких досліджено склад кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 171 КК України, запропоновано власну редакцію даної правової норми та інші зміни до законодавства, що свідчить про актуальність обраної теми.

Список літератури:

1. Мельник Р. КМІС: Українські ЗМІ у 2022-му переламали негативний баланс довіри українців. URL: <https://detector.media/infospace/article/206978/2023-01-13-kmis-ukrainski-zmi-u-2022-mu-perelamaly-negatyvnyu-balans-doviry-ukraintsiv/>
2. Пилипенко Євген Вікторович. *Перешкодження діяльності у кримінальному праві України*. 2018. PhD Thesis. Северодонецьк, 2018. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3529/1/pilipenko_d.pdf
3. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. – 573 с.
4. Постанова ККС ВС від 19 серпня 2020 року по справі №214/4970/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/91193008?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=j101
5. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2014. 18 с.

6. Кримінально-правове забезпечення охорони законної професійної діяльності журналіста: монографія / І. І. Митрофанов, Є. Л. Стрельцов; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса: Фенікс, 2017. 302 с.

7. Сподарик Ю.В. Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» / Сподарик Юлія Валеріївна. - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 246 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5217>

8. Письменський Є.О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. №1. С 90–103.

9. Безпала, Я.С. Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 186-193.

Isaienko Ye.H. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF CRIMINAL LIABILITY FOR OBSTRUCTION OF JOURNALISTS' LEGITIMATE PROFESSIONAL ACTIVITY

The current state of the development of society determines the development of innovative technologies, which directly affect the realization of the right to freedom of thought, which provides a wide range of opportunities for the spread of events to an indefinite circle of people, not limited by the borders of countries.

Ukraine is not an exception, which, taking into account the European integration processes taking place, shows that the state contributes at the legislative level to the realization of such a right, adopting legislative acts that pay attention to improving the provision of the right to freedom of thought and speech enshrined in the Constitution of Ukraine.

Since professional journalists have a special role in providing society with access to information, as well as the opportunity to express opinions and words, such public relations should be protected.

The article examines the theoretical and methodological foundations of the study of criminal liability for obstructing the legal professional activity of journalists, provided for in Article 171 of the Criminal Code of Ukraine, as well as examines the work of scientists in this direction, since a stable position on the criminal-legal characteristics of this criminal offense has not been formed to date. It was separately emphasized that since the Criminal Code entered into force, discussions regarding the criminalization of obstructing the legitimate professional activity of journalists have not subsided. Representatives of the scientific community are divided into two groups, each of which convinces in scientific research about the justification or not of the establishment of criminal liability for such actions. During the last ten years, scientists have defended a number of dissertations in which the composition of the criminal offense provided for in Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, proposed own version of this legal norm and other changes to the legislation, which indicates the relevance of the chosen topic

Key words: *criminal offense, obstruction of the legal professional activity of journalists, theoretical and methodological principles.*